

Ingela Schånberg

Flickskolan i 1927 års skolreform Kvinnosyn och könskonflikt i utbildningspolitiken

Inledning och syfte

Under 1920-talet stod det svenska skolväsendet inför omfattande förändringar. Två kommissioner hade fått i uppdrag att bland annat se över flickornas undervisning och kvinnornas tillträde till gymnasienivån. En avreglering av gymnasienivån kunde förväntas medföra ökad tillströmning av kvinnor till detta stadium, vilket skulle innebära en förändrad konkurrenssituation mellan könen i såväl utbildningsavseende som på den framtida arbetsmarknaden.¹

Syftet med denna uppsats är inte att redogöra för det politiska spelet eller alla turer inför riksdagsbesluten 1927 och 1928, vilka utmynnade i det som kallats 1927 års skolreform.² Uppsatsen fokuserar istället dels på kvinnosynen, som en av de sorteringsmekanismer som verkade och motiverade ett vidmakthållande av flickskolan, dels på några orsaker till den förstärkta "flickiga" utbildningen i flickskolan.

Inledningsvis redogörs kortfattat för den kvinnliga utbildningens funktion och flickskolans dubbla mål. Därefter görs en bakgrundsteckning av utvecklingen på den kvinnliga arbetsmarknaden och av förhållandena inom skolväsendet. De för flickor viktiga besluten i skolreformen presenteras i det följande avsnittet. Därpå undersöks den kvinnosyn som låg bakom bevarandet av flickskolan. Även inställningen till flickskolans och flickutbildningens funktion hos de politiska partierna och några av kvinnoorganisationerna samt i utredningarna inför reformen granskas. Det material som använts är statliga utredningar, regeringarnas propositioner och de politiska partiernas motioner till riksdagarna 1927 och 1928 samt några kvinnoförbunds tidskrifter 1918—1928. I den sista avdelningen diskuteras några orsaker bakom beslutet att förstärka flickskolans reproduktiva uppgifter.

Utbildningens funktion

Högre utbildning av kvinnor har historiskt fyllt främst två funktioner, reproduktiva och produktiva. Utbildningens produktiva funktion innebär en utbildning kopplad till arbetsmarknaden. Denna funktion är för kvinnors del en relativt sen företeelse. I takt med att arbetsmarknaden från senare hälften av 1800-talet vidgades för kvinnor, har utbildningens produktiva funktion över ti-

den fått allt större betydelse. Kvinnor har utbildats för "kvinnliga" kompetensområden. Med utbildningens reproduktiva funktion menas en utbildning avsedd att återskapa sociala normer och mönster. I vid bemärkelse betyder detta reproduktion av sociala och kulturella miljöer.³ I en snävare betydelse innebär denna funktion att kvinnor utbildas för sina reproduktiva uppgifter i familjen, dvs för sin roll som maka och mor. Den högre utbildningen av kvinnor fyllde länge denna funktion. Utbildningens innehåll var avsett som en del av uppfostran för det kommande familjelivet.

Högre utbildning av kvinnor förekom fram till början av 1900-talet främst i de privata flickskolorna. Från mitten av 1800-talet kom skolformens målsättning i ökad utsträckning att betona den produktiva funktionen, och syftet med flickskolan kom att bli dubbelt, dvs dels att utbilda för hemmet men även för den arbetsmarknad som stod öppen för kvinnor.⁴ Av de levnadsbaneundersökningar som genomfördes på flickskolans avgångselever framgår att den högre utbildningen fram till slutet av 1940-talet fyllde tre funktioner; att utbilda flickorna för arbetsmarknaden, att lägga grund för vidare studier vid allmänna och fackliga gymnasier samt att förbereda för ett kommande familjeliv.⁵

Bakgrund

Under två perioder i den europeiska historien, från slutet av 1400-talet till början av 1600-talet och från början av 1800-talet, har könskonflikter ägt rum på arbetsmarknaden. Männen har, på grund av förändrade produktionsförhållanden, upplevt ett konkurrenshot från kvinnorna, vilket lett till regleringar av den kvinnliga arbetskraften, att kvinnors arbetsmarknad blivit sekundär och att kvinnans plats i hemmet och familjen betonats.⁶

1920-talet var i Sverige en period med omfattande rationaliseringar inom den industristruktur som vuxit sig stark under den ekonomiska expansionen från 1890-talets början till och med slutet av 1900-talets första decennium.⁷ Arbetslösheten som legat kring 4–5% 1915–1920 ökade katastrofalt under de första åren av 1920-talet till ca 25%. Under återstoden av årtiondet pendlade arbetslösheten kring 10–12%.⁸ Denna period kallas ibland också "den organiserade kapitalismens period", då arbetarna i industrin homogeniserades på grund av förändringar i arbetsprocessen. Den äldre arbetararistokratin försvann och arbetarna organiserade sig. Ett samarbete mellan stat och industri inleddes.⁹ Utbildningssystemets sekundär- och tertiärutbildning byggdes ut för att anpassas till de nya produktionsförhållandena.¹⁰ Könsarbetsdelningen kännetecknades under denna tid av tendenser till uppluckring i industrisektorn.¹¹ Men förändringarna uteblev och den traditionella arbetsdelningen mellan könen restaurerades och fördjupades. Inom industrisektorn kom kvinnor att hamna i de sämst betalda och minst kvalificerade arbetena. En tolkning av orsakerna till denna utveckling har varit att män, trots sina olika ekonomiska och sociala intressen, hade gemensamma intressen att bevaka i och med kvinnornas utträde på lönearbetsmarknaden.¹²

Den kvinnliga arbetsmarknaden

Det kvinnliga arbetet har varit reglerat genom lagstiftning. Fram till 1927 hade de flesta yrken öppnats för kvinnor samtidigt som några hade reglerats. Inom tjänstesektorn fick från 1859 kvinnor som genomgått provning vid seminarium, dvs det samma år startade Högre lärarinneseminariet, och blivit godkända rätt att söka tjänst vid folkskolor och från 1870 fick kvinnor rätt att avlägga mogenhetsexamen, studera medicin och praktisera som läkare. 1873 utvidgades kvinnors rätt till att avlägga alla examina vid universiteten, undantaget jur.lic.-examen och examen vid teologisk fakultet. 1875 öppnade staten vissa lägre tjänstemannabefattningar inom offentlig förvaltning för kvinnor. Dessa förekom inom post, telegraf och vid järnvägen. Syftet var tvåfaldigt; dels gav man kvinnor försörjningsmöjligheter, dels sparade staten pengar genom att kvinnornas löner var lägre än männens.¹³

Efterfrågan på kvinnliga arbetare inom industri och handel hade ökat samtidigt som utbildningen ökade inom de högre klasserna.¹⁴ Kring sekelskiftet hade kvinnor gjort inbrytningar på tidigare manligt dominerade yrkesområden som folkskollärare¹⁵ och kontorister, gravörer och handsättare på tryckeri. Även inom industrisektorns nya branscher, inom tändsticks-, kartong-, sko-, gummi-, cigarett- och elektrotekniska fabriker hade kvinnliga arbetare anställts.¹⁶ De förekom även inom traditionellt kvinnliga områden som omsorg, exempelvis som barnmorskor, diakonissor, sjuksköterskor och inom annat socialt arbete samt som för- och småskollärare.¹⁷ Antalet kvinnor på arbetsmarknaden mer än fördubblades mellan 1870 och 1930 och andelen kvinnor i förvärsarbete av den kvinnliga befolkningen steg från 29% till 38%.¹⁸ En kategori kvinnor som minskade sin förvärsintensitet under samma tid var de gifta kvinnorna, vars marknadsarbete sjönk från 53% 1880 till 9% 1930.¹⁹

Kvinnors situation fram till det första världskriget har karaktäriserats som en paradox.²⁰ Å ena sidan fördes en kamp för politiska rättigheter — rösträtt, dvs politisk jämlikhet — å andra sida förlorade kvinnorna möjligheter till lönearbete på samma villkor som män,²¹ dvs en ekonomisk ojämlikhet bevarades och uppstod på nya områden. Så införde staten inom tjänstesektorn olika lönesättningar efter kön 1906, vilket skulle bli prejudicerande,²² och inom industrin så kallad skyddslagstiftning, exempelvis nattarbetsförbudet, som kom att gälla från 1911.²³ Det senare drabbade särskilt kvinnliga typografer och bagare. Dessa beslut gjorde den kvinnliga arbetskraften till en annan typ av arbetskraft än den manliga, vilket medförde minskad konkurrens för männen inom yrkena.²⁴

Kvinnornas situation under 1920-talet var inte mindre paradoxal. En ny giftermålsbalk infördes 1920, som civilrättsligt jämställde de båda könen, kvinnor fick politisk rösträtt 1919/21 och 1918 beslutade riksdagen att kvinnor skulle få tillsättas som adjunkter och lektorer vid de statliga läroverken. 1923 hade behörighetslagen antagits av riksdagen, dvs kvinnor hade fått rätt till alla statliga tjänster på samma villkor som män. Å ena sidan hade staten alltså jämställt

kvinnor juridiskt och politiskt med män och som arbetsgivare inom den offentliga sektorn öppnat befattningar inom den statliga förvaltningen för kvinnor. Å andra sidan förnekades kvinnor statlig utbildning för dessa yrken. De statliga gymnasierna var stängda för kvinnor och behörighetslagen inskränktes 1925 till att ej gälla domar-, präst- och militära tjänster. I riksdagen motionerades om införande av förbud mot gift kvinnas förvärvsarbete inom den statliga förvaltningen, en praxis som tillämpades inom det privata näringslivet. Avregleringarna 1918 och 1923 på arbetsmarknaden för tjänstemän hade ökat hotet om konkurrens från kvinnor på denna delarbetsmarknad. Inom den offentliga sektorn var antalet anställda kvinnor 1920 63 638 och antalet män 81 131.²⁵ De flesta kvinnorna arbetade inom undervisningsområdet, ca 40%. 25% arbetade inom sjukvården och ca 35% inom övriga tjänster, antagligen förvaltning. 1930 hade antalet offentliganställda kvinnor ökat till 88 998 och antalet män till 95 141. Ökningen var störst bland kvinnorna, 40%, respektive 17% för männen. Under 1920-talet ökade de kvinnliga anställningarna mest inom den offentliga förvaltningen och 1930 var antalet anställda kvinnor inom undervisning och förvaltning ungefär detsamma. Kvinnorna ökade sin andel av de offentligt anställda mellan 1920 och 1930 från 44% till 48%. Konkurrensen mellan män och kvinnor inom den offentliga sektorn ökade alltså under 1920-talet.

Utbildningsväsendet

Högre utbildning har varit förbunden med yrken inom tjänstemannasektorn. Denna utbildning var under medeltiden en angelägenhet för kyrkan men övertogs och finansierades senare av staten. Tillträdet har varit reglerat efter kön. Högre utbildning för kvinnor var länge en privat angelägenhet och utbildningen för kvinnor på realskolenivå integrerades successivt i den allmänna utbildningsorganisationen. Ett första steg kan sägas ha tagits 1874 i och med beslutet om statligt finansiellt stöd till de privata högre flickskolorna och ett andra 1905, då vissa allmänna läroverk öppnades för flickor.

Det svenska skolväsendet utgjorde i början av 1920-talet ett mycket heterogent och könssegregerat system.²⁶ En mångfald skolformer förekom med lös eller ingen förbindelse med varandra. Vissa skolformer förekom parallellt på de olika stadierna eller nivåerna i den hierarkiska skolorganisationen och de hade olika finansieringsformer. Undervisning av flickor på realskolenivå förekom i 80 privata högre flickskolor, 15 privata mellan- och samskolor, 18 statliga samskolor samt en statlig flickskola och i 80 kommunala mellanskolor. Med undantag av undervisningen i flickskolorna var denna könsintegrerad. De privata flickskolorna, där de flesta flickor som fick högre utbildning studerade, hade sedan 1874 fått statligt ekonomiskt stöd, men i huvudsak finansierades de med elevavgifter. Storleken på det statliga engagemanget i flickskolorna diskuterades vid åtskilliga riksdagar,²⁷ men huvudansvaret för flickutbildningen på realskole- och gymnasienivå låg hos familjen. 1905 öppnades 19 statligt finansierade läroverk för flickor och dessa ombildades till samskolor. Vid de stat-

liga läroverken och samskolorna infördes elevavgifter samtidigt som flickor fick tillträde till skolorna, men dessa var betydligt lägre än flickskolans.

Tillträdet till den näst högsta nivån, gymnasiestadiet, var i början av 1920-talet reglerat efter kön. Endast män kunde studera vid de statliga gymnasierna och där avlägga studentexamen. För kvinnor som önskade samma utbildning fanns ett fåtal privata gymnasier, främst i anslutning till privata flickskolor med höga terminsavgifter. I början av 1920-talet fick kvinnor möjlighet att studera till studentexamen vid några kommunala gymnasier i den mån konstant ledig kapacitet förekom. En utbredd uppfattning var, att det inom utbildningen förekom en överproduktion av studenter, vilket hotade att skapa ett "lärt proletariat".²⁸ "Lärjungeträngseln" på gymnasienivån var problematisk. Särskilt anmärkningsvärd var ökningen av de kvinnliga studenterna, 222,2%, mellan 1906 och 1920.²⁹ 1919 påbörjade 2203 män och 410 kvinnor gymnasiestudier på de teoretiska linjerna.³⁰ Flickorna utgjorde alltså ca 15% av antalet nybörjare detta år.

Besluten

1927 års skolreform medförde ett flertal förändringar för kvinnorna inom utbildningsområdet. För det första fick flickor tillträde till de flesta statliga gymnasierna, vilket öppnade möjlighet för fler flickor att nå studentexamen. På 1927 års riksdag fattades också beslut om inrättande av 4 högre allmänna läroverk för flickor i Stockholm, Göteborg, Malmö och Helsingborg. Studiegången skulle vara 4-årig realskola med 3-årigt gymnasium.³¹ Till påföljande års riksdag uppsköts beslutet om ytterligare 9 flickläroverk, liksom beslutet om kommunal flickskola. I övriga städer med allmänna läroverk skulle dessa göras tillgängliga för flickor i samma utsträckning som för pojkar. På 1928 års riksdag beslutades att de återstående 9 flickläroverken inte skulle inrättas.

För det andra innebar reformen att kommunala flickskolor skulle inrättas, vilket medförde en successiv ombildning och nedläggning av tidigare privata skolor. För det tredje förändrades skolformernas längd och deras anknytning till folkskolan och gymnasiet. Flickskolan, som fram till reformen varit 8-årig, avvecklades gradvis och ersattes med 7- och 6-åriga linjer. Övergången till flickskolan från folkskolan utformades som en dubbel anknytning, dvs både från folkskolans fjärde och sjätte klass. Någon generell anknytning från flickskola till gymnasium skapades inte, utan denna gjordes individuell. Från avslutningsklasserna i realskolan och flickskolan kunde övergång ske till det nybildade 3-åriga gymnasiet, medan övergång till det 4-åriga gymnasiet kunde ske från de näst högsta klasserna.

Flickskolorna fick alltså leva kvar som en särskoleform³² för flickor, men vissa betydelsefulla förändringar ägde rum i och med skolreformen. Man fick ett offentligt övertagande av privatskolorna, väl inte i statlig regi utan i kommunal. Kompromisslösningen innebar mindre utgifter än förväntat från statlig sida. Avprivatiseringen kunde tilltala socialdemokraterna och frånvaron av för-

statligande de borgerliga. För föräldrar och flickor innebar detta i ekonomiskt avseende ett förbilligande av flickskoleundervisningen eftersom terminsavgifterna sänktes. Ett motiv bakom tanken på förstatligande hade varit att sänka kostnaderna för undervisningen för att bredda den sociala rekryteringen.

Även om flickskolan som skolform levde vidare innebar reformen ett förändrat innehåll i mer praktisk och "flickig" riktning. Nya ämnen med husligt innehåll gjordes obligatoriska och i de sista årskurserna infördes en linjedelning med teoretisk respektive praktisk inriktning. Flickskolan hade fått en i viss mån annan karaktär. Detta kom även till uttryck i gymnasieanknytningen, som i stället för att vara generell gjordes individuell och vid de kommunala flickskolorna bildades inga gymnasier. Flickskolan efter 1927/28 var billigare, mer praktiskt inriktad och med individuell anknytning till gymnasiet — den var tänkt som en relativt fristående sarskoleform för flickor med den dubbla målsättningen att dels utbilda flickorna till goda husmödrar, dels förbereda för arbete inom lägre tjänstemannyrken.

Könet som sorteringsmekanism

Varför bibehölls och förstärktes en sarskoleform för flickor? Motiv av ideologisk, ekonomisk och kulturell natur låg bakom beslutet att även i fortsättningen behålla denna sarskoleform. Ofta är motiven svåra att skilja från varandra, då det ena utgör stödargument för det andra och tvärtom och en del argument är explicita, medan andra förekommer mer uttalande. Till de ideologiska eller kulturella motiven skulle kvinnosynen kunna hänföras. Herrström och Kyle har lyft fram de argument som hänfört sig till kvinnans roll i samhället och familjen³³ och Kyle har även undersökt den kvinnoideologi som kom till uttryck hos beslutsfattarna i samband med flickskolefrågor under senare hälften av 1800-talet. Kvinnosynen kan grundas antingen i en likhets- eller sarsartsideologi.³⁴ Likhetsideologin har som utgångspunkt att det inte finns några könsbundna psykiska skillnader mellan könen. Ideologins konsekvens blir att individer oberoende av kön bör ha samma rättigheter i samhället som medborgare. J, S, Mill var en tidig företrädare för denna ideologi.

Olikhets- eller sarsartsideologin utgår däremot ifrån att könen har olika naturer. Enligt den religiöst-romantiska grenen av denna ideologi grundas könets olikhet i religiösa föreställningar. Uppfattningen innebär också en värdering av könen. Kvinnan ses som underordnad mannen. En konsekvens av denna ideologi är att könen på grund av sina olika naturer har olika uppgifter i samhället. Kvinnans uppgift är i hemmet. Företrädare för denna sarsartsideologi var bland andra J, J, Rousseau och Paulus. Ett syfte i denna uppsats är att redovisa den kvinnosyn som motiverade en fortsatt flickskola. Vilket av flickskolans mål skulle betonas, utbildning för yrkeslivet, dvs den produktiva funktionen, eller utbildning för hemmet, den reproduktiva funktionen? I vilken kvinnoideologi grundades uppfattningen?

Flickskolan i utredningarna

När 1927 års skolreform beslutades hade den föregåtts av ett nästan tioårigt utredningsarbete. Vid 1918 års riksdag hade beslut fattats om anordnandet av den praktiska utbildningen för ungdomar efter folkskolan. En reformering av den teoretiska utbildningen ansågs nu angelägen och en kommission tillsattes av den socialdemokratiska ecklesiastikministern Värner Rydén. Ledamöterna skulle avspegla berörda skolformer och "riksdagserfarenheten" (Herrströms citat).³⁵ De två kvinnorna i kommissionen representerade privatläroverken. Gerda Martin var föreståndare för flickskolan i Falun och ledamot av styrelsen för Flick- och samskoleföreningen. Den andra kvinnan var Anna-Brita Bergstrand, lärarinna vid Whitlockska samskolan i Stockholm och ordförande i Stockholms Flick- och samskolors lärarinneförbund. Utgångspunkter för revisionen av 1904 års läroverksstadga skulle vara att skolväsendet i organisatoriskt avseende skulle komma att utgöra en sammanhängande enhet med folkskolan som grund, dvs en enda av staten understödd barndomsskola skulle skapas. Enligt direktiven för 1918 års skolkommissionen skulle denna framför allt utreda tre huvudområden: förhållandet mellan de olika skolformerna, kvinnornas utbildning och gymnasiets organisation.³⁶ I det följande koncentreras framställningen främst till flickskolans organisation.

1918 års skolkommission

Skolkommissionen lade fram sitt betänkande i SOU 1922:1, "Grunder för en ny läroverksorganisation". I betänkandet återgavs statsrådsprotokollets riktlinjer för den kvinnliga och manliga ungdomens undervisning. Där påpekades att de ekonomiska omständigheterna för flickundervisningen var otillfredsställande, att lika möjligheter för manlig och kvinnlig ungdom att få utbildning efter sina anlag var ett rättvisekrav och att riksdagens beslut 1918 om kvinnors rätt att erhålla ordinarie ämneslärartjänst vid de allmänna läroverken var en illusion så länge kvinnor inte hade tillträde till erforderlig utbildning. En grundprincip enligt departementschefen var att "staten skulle ta sig an flickornas utbildning i samma utsträckning som gossarnas" och att detta borde ske genom att privatskolorna övertogs av kommun och stat. För flickskolorna betydde detta att de inte skulle omformas till att likna pojkskolorna.³⁷

Flickskolans mål eller uppgift hade uttryckts i en kungörelse av år 1909: att "utöver folkskolans verksamhet meddela allmänt medborgerlig bildning".³⁸ Avsikten hade dels varit att ge behörighet till åtskilliga lägre befattningar, dels förbereda för tillträde till studier vid fack- och specialskolor eller kurser, men även att ge en framträdande plats inom utbildningen för hemmets uppgifter. För att behålla särskild flickundervisning förelåg enligt kommissionen speciella motiv. Förutom att meddela undervisning jämförbar med realskolans, dvs allmän medborgerlig bildning och kvalifikationer för vissa levnadsbanor, ansåg sig kommissionen vara tvungen att ta hänsyn till den kvinnliga ungdomens

egenart eller "egendomligheter" i andligt och kroppsligt avseende samt att anordna undervisning som utbildade för hemmets uppgifter och krav. Målet eller målen med flickskolan var dubbla. Den dittillsvarande flickskoleundervisningen rönste stor uppskattning från kommissionens sida. Kvinnans utbildning för sin roll som maka och mor hade haft stor framgång. Denna roll för kvinnan var fortfarande aktuell i början av 1920-talet enligt kommissionen. Men i polemik mot en annan kvinnouppfattning menade kommissionen, att om inte skolformen även i framtiden utbildade för arbetslivet skulle skolformen bli en "klasskola" för välsituerade. Eftersom det fanns kvinnor som var hänvisade till förvärsarbete och nödtvunga att ta de utbildningsmöjligheter som fanns i anspråk skulle flickskolans mål vara dubbla.

Kommissionen föreslog tre olika typer av flickutbildningar: För det första en speciell flickskola, som skulle vara 6-årig och bygga på folkskolans sjätte årskurs.³⁹ I de teoretiska ämnena skulle innehållet och uppläggningsinriktas på kvinnans uppgifter i hem och samhälle. Det kvinnliga inslaget kunde vara större i de praktiska ämnena, dvs i slöjd, huslig ekonomi och hemmets skötsel och vård. För det andra en särskild 3-årig flickskolelinje i realskolan med samma kunskapsmål som den äldre 8-åriga flickskolan. För det tredje en speciell flickskoleklass som påbyggnad på realskolan med en fördjupning av allmänbildningen och med praktiskt innehåll. Flickutbildningen skulle organiseras så att möjligheter gavs till deltagande i arbetet i föräldrahemmet.⁴⁰ De teoretiska ämnena i flickskolan skulle vara desamma som i realskolan, men dessutom skulle psykologi förekomma "för blivande mödrar och uppfostrare".⁴¹

Skolkommissionen betonade flickskolans dubbla mål. Dels framhölls vikten av utbildningen för yrkeslivet, men inställningen till det kvinnliga förvärsarbetet var inte odelat positiv. Det sågs som ett nödtvång. Dels poängterades utbildningen för hemmets uppgifter och kommissionen föreslog ett förnyat innehåll anpassat efter de blivande mödrarnas behov enligt tidens krav, dvs fler praktiska moment och ökade kunskaper som förberedelse för den framtida familjerollen.

Den av kommissionen föreslagna omorganisationen av realskolan hade gjort samundervisningsproblemet aktuellt och i argumentationen för eller emot speglades tydligt svårigheterna för kommissionen att å ena sidan tala för en samundervisning byggd på könslikhet, å andra sidan att motivera en flickundervisning byggd på könsolikhet. Kommissionens genomgång av argumenten för och emot en samskola mynnade ut i förslaget att samundervisning var en god skolform under förutsättning att hänsyn togs till den differentiering av undervisningen som krävdes på grund av könsolikhet.⁴² Kommissionens argumentation och inställning till frågan om likhet eller olikhet mellan könen är mycket motsägelsefull. Å ena sidan framhöll kommissionen synpunkten att könsmässiga skillnader i anlag och intressen inte förekom utan var individuella. Grunden till dessa generaliseringar låg inte i "könsliga egenarter". Å andra sidan menade kommissionen att flickorna var flitigare och samvetsgrannare och att pojkar tänkte annorlunda än flickor, som var mer impulsiva och hade snabbare reaktioner. Skolkommissionens kvinnoideologi var mycket ambivalent.

1924 års skolkommitté

Skolkommisionens av 1918 betänkande utsattes för massiv kritik, främst mot bottenkoleprogrammet. Få remissinstanser var positiva till kommissionens förslag, vilket föranledde ecklesiastikminister Sam Clason, högern, att tillsätta en ny kommitté 1924 för att gå vidare med arbetet på en ny skolorganisation. Denna expertkommitté bestod av fem medlemmar varav en kvinna, Thyra Kullgren, föreståndarinna vid Kjellbergsska flickskolan i Göteborg. Kommitténs utredning publicerades i SOU 1926:5, "Utredning angående det svenska skolväsendets organisation".

I direktiven till den nya utredningen framkom att skolkommisionens förslag varit alltför teoretiskt och verklighetsfrämmande. Mot den av kommissionen föreslagna monopoliseringen och "mekaniseringen" av skolväsendet såg departementschefen hellre en utvidgning av det privata inslaget. Angående flickundervisningen underströks att denna i högre utsträckning än tidigare skulle understödjas av staten och att undervisning för hemmet inte fick åsidosättas.⁴³

Kommittén hade att ta ställning till den kvinnliga ungdomens utbildning. Man menade att det främst rörde sig om de ekonomiska förpliktelserna, vilket låg utanför kommitténs uppdrag.⁴⁴ När det gällde flickornas undervisning konstaterade de sakkunniga att den redan förekom i stor utsträckning, och att ett förstatligande inte var nödvändigt. Däremot låg organisatoriska och pedagogiska frågor i linje med direktiven. Den svenska flickskolan var högt skattad i pedagogiskt avseende. Vid uppgörande av undervisningsplaner, vilket ingick i de sakkunnigas uppdrag att utforma, menade man sig "i den mån möjlighet varit taga hänsyn till de kvinnliga lärjungarnas särskilda bildningsbehov".⁴⁵ Sammanfattningsvis uttalade de sakkunniga åsikten av flickundervisning alltid var speciellt komplicerad eftersom man var tvungen att ställa upp dubbla mål: kunskaper och färdigheter dels för det arbetsliv som stod öppet för flickorna, dels för deras uppgift i hemmet. Till skillnad från skolkommisionen, som inte föreslagit någon anknytning mellan flickskola och gymnasium, föreslog kommittén en sådan. Huvudsyftet med förslaget till flickskola hade varit "att få en för den kvinnliga ungdomens anlag och studiehåg lämpad obruten studiegång, vilken, på samma gång den ger flickan en god allmänbildning som grundval för olika arbetsuppgifter ute i samhället, även tillgodoser kraven på hennes utbildning för hemmets särskilda behov och vilken i de olika skolklasserna lämpligt avpassas med hänsyn till hennes fysiska och psykiska utveckling."⁴⁶

De sakkunniga i 1924 års skolutredning var i princip motståndare till samundervisning. Man ville skilja "den sociala strävan efter likställighet mellan könen från den pedagogiska".⁴⁷ Likställighet med mannen behövde inte nödvändigtvis förutsätta samma vägar till samma kunskapsmål. Med hänvisning till medicinsk sakkunskap menade man att det främst var på realskolestadiet som olägenhet med samundervisning förelåg, dvs där skillnader i utvecklingstakt mellan könen var störst. Kommissionens förslag om samundervisning av ekonomiska skäl såg de sakkunniga snarare som ett nödtvång, som man i så stor ut-

sträckning som det var möjligt skulle undvika. På gymnasiet skulle samundervisning bli nödvändig, men där var riskerna heller inte så stora. Kommissionens förslag om inrättande av speciella flickgymnasier ansågs positivt men orealistiskt. Gymnasierna borde därför inrättas som samgymnasier. Samundervisning var ofrånkomlig eftersom detta förde med sig ekonomiska och organisatoriska fördelar.

Speciell undervisning för flickor i flickskolor, där undervisningen kunde anpassas efter flickornas anlag och fysiska och psykiska utveckling var därför inte problematisk för de sakkunniga, snarare kunde denna uppfattning stödjas vetenskapligt. Implicit företrädde de sakkunniga en särartsideologi. Flickskolans dubbla mål framhävdes. Någon diskussion eller något ifrågasättande av flickskolans berättigande som en utifrån könet motiverad skolform förekom inte i någon av utredningarna. Båda betonade flickskolans dubbla mål. Av diskussionerna om samundervisningen framkom skolkommissionens i grunden ambivalenta kvinnoideologi, medan de sakkunnigas ställningstagande i denna fråga var mer ekonomiskt-rationellt grundad. De kvinnliga ledamöterna av skolutredningarna uttryckte i flickskolefrågor ingen från de övriga medlemmarna avvikande åsikt.

Flickskolan och de politiska partierna

Proposition i skolfrågan lades av John Almkvist i koalitionsregeringen bestående av *frisinnade och liberaler* 1927.⁴⁸ Principiellt ställde sig propositionen bakom tanken på lika utbildningsmöjligheter för pojkar och flickor.⁴⁹ Men av statsfinansiella skäl och med hänvisning till kommunernas ekonomi, sänktes ambitionsnivån. Flickorna skulle få utbildning till real- och studentexamen på varje ort med statsläroverk. Den vidgade skolundervisningen för kvinnor sattes i samband med kvinnornas ökade rätt till statstjänster. Den företrädesrätt som pojkar haft till utbildningsplatser på gymnasiet på vissa orter sedan 1923 skulle avlägsnas. Flickor skulle integreras i de realskolor som dittills inte varit öppna för flickor, men eftersom samundervisning var ifrågasatt, skulle kommunerna behöva ansöka om en avreglering. Denna kommunala spärr skulle gälla både för real- och gymnasiestadiet. Några gymnasier skulle av staten organiseras som samgymnasier och de statliga samrealskolorna skulle utökas från 18 till 24 stycken. I större städer, där utbudet av platser i läroverken var otillräckligt, skulle dessa även i fortsättningen reserveras för pojkarna, men i stället skulle flickskolor och flickläroverk upprättas. Flickläroverk föreslogs bli inrättade i de tre största städerna samt Helsingborg. De privata flickskolorna skulle vid behov kunna inrätta realskolelinjer för flickor. I samundervisningen, vilken skulle bli nödvändig av ekonomiska skäl, borde flickornas "säregenheter" i kroppslig och andlig utveckling bli tillgodosedda. En utredning skulle tillsättas om inrättande av kommunala flickskolor.

Den kommunala flickskolans mål, enligt Almkvists propositionen till 1928 års

riksdag, skulle vara att åt flickorna ge "tillfälle att inhämta ett högre mått av allmän medborgerlig bildning med hänsyn tagen till den kvinnliga ungdomens egenart och att därvid tillika i större eller mindre utsträckning förbereda lärjungarna för praktisk verksamhet, särskilt inom hemmets område".⁵⁰ Flickskolans mål skulle vara dubbla och skilja sig från realskolans.

Farhågor för en "alltför stark tillströmning till gymnasiet" och "en osund sugning till studentexamen" påverkade ställningstagandena till utformning av bland annat flickskolans längd och anknätningsformerna. Propositionen föreslog dubbel anknätning och både 6- och 7-årig kurs, för att förverkligandet av flickskolans bildningstyp skulle underlättas. Anknätningen till gymnasiet föreslogs bli individuell och inte generell. Ett av motiven var att motverka en övergång av eleverna till gymnasiet och förhindra en önskad "sugning" till studentexamen.

Med hänvisning till tidigare diskussioner i riksdagen föreslogs en differentiering av de sista årskurserna i teoretisk och praktisk linje. På grund av "överbefolkningen" av de teoretiska utbildningsvägarna hade krav framförts på mer praktiska ämnen och vid utformandet av flickskolan hade dessa synpunkter beaktats. De kvinnor som inte hade anlag för teoretiska studier eller inte utbildade sig för yrkeslivet hade behov av en utvidgad och fördjupad utbildning för hemmet. Hälsolära, ekonomilära och psykologi var ämnen som föreslogs.

Den kommunala flickskolan tänktes i propositionen som en speciell utbildningsväg för flickor skild från realskolan. Målen för skolformen var dubbla, men utbildningen för hemmet skulle förstärkas genom införande av praktisk linje och nya ämnen avpassade för flickornas kommande moders- och husmodersroll. Den kvinnliga ungdomens egenart, dvs en särartsideologi, motiverade flickskolans existens.

I samband med propositionen framlades motioner från socialdemokraterna, från högerhåll och från bondeförbundet. I den *socialdemokratiska* partimotionen påpekades att flickornas rättvisekrav i mycket liten utsträckning var tillgodosett. Partiet framförde krav på att "å varje ort flickorna /skulle/ erhålla möjlighet att i statliga eller kommunala läroanstalter vinna den kompetens, som real- och studentexamen skänker".⁵¹ Endast i 28 av 66 läroverksorter skulle flickornas möjligheter jämfört med pojkarnas bli lika om man följde propositionen. Den kommunala spärren borde avlägsnas och i stället för 4 föreslogs att ytterligare 9 orter skulle få flickläroverk. På övriga orter skulle läroverken ombildas till samläroverk.

På tre punkter i propositionen till kommunal flickskola var partiet speciellt kritiskt.⁵² Det gällde anknätningsfrågan, bildningsmålet och övergången till gymnasiet. Socialdemokraterna föreslog en 5-årig skolform, som anknöt till folkskolans sjätte klass. Motiven var att bottenskoleidén skulle kunna genomföras även i flickskolan, terminsavgifterna avsevärt sänkas och lärarna få en tryggare anställningssituation.

Flickskolans bildningsmål borde inte avvika från den högre flickskolans. I de teoretiska ämnena skulle målen ungefär sammanfalla med realskolans, men ha "ett väsentligt starkare inslag av praktisk undervisning direkt riktad på

hemmet och kvinnans arbetsuppgifter därstädes." Skolan skulle dels meddela den allmänt medborgerliga bildning, som krävdes för ett förvärvsarbete, dels "grundligt förbereda de unga för att fullgöra de särskilda plikter, som hemmet pålägger kvinnan." Flickskolans mål skulle vara dubbla.

Socialdemokraterna var tveksamma till den föreslagna linjedifferentieringen. Den teoretiska linjen tenderade att få för lite praktisk utbildning för hemmet och den praktiska för lite allmänbildning och vara alldeles för lite praktisk för att kunna gälla som yrkesutbildning. Beslut om de praktiska inslagen borde skjutas upp och bedömas i ett större sammanhang. Ett förhastat beslut kunde få negativa verkningar. Speciellt allvarligt var att den föreslagna praktiska utbildningen inte skulle ge någon kompetens. I linje med flickskolans allmänna bildningsmål föreslog socialdemokraterna att undervisningen i huvudsak borde anordnas som dittills, dock med stärkande av ämnena kvinnlig slöjd och hushållsgöromål, vilka eventuellt kunde vara valfria tillägg.

Angående flickskolans anknnytning till gymnasiet vände sig socialdemokraterna mot förslaget om individuell övergång. Vad flickorna behövde var ett avgångsbetyg som utan inträdesprövning öppnade tillträde till gymnasiet. Propositionens förslag "måste äventyra den kommunala flickskolans hela intellektuella och pedagogiska standard." Genom att isolera flickskolan skulle "den svenska kvinnan för framtiden var räddad åt hemmet och vägen till studentexamen, tack vare det anordnade spårssystemet, göras alltmer oframkomlig för massan av kvinnlig ungdom." Om syftet var detta skulle regeringsförslaget få motsatt effekt. Flickorna skulle i ökad utsträckning efterfråga realskolan, vilket ur statsfinansiell synvinkel var betänkligt.

I sin sammanfattning av kritiken framförde socialdemokraterna att anknnytningsförslaget skulle göra skolformen otillgänglig för stora lärjungegrupper i städerna, men även för landsbygdens ungdom. Skolan skulle inte skänka eleverna tillräcklig allmänbildning, samtidigt som den begränsade möjligheterna till den på hemmet inriktade praktiska utbildningen, vilken utgjorde flickskolans viktigaste säruppgift.

Flickskolans dubbla mål framhölls även av socialdemokraterna, men skolformens kompetens för arbetslivet betonades och man var tveksam till den alltför praktiska inriktningen. Den socialdemokratiska kvinnosynen var inte enhetlig.⁵³ En uppfattning av kvinnans roll i samhället vid denna tid inom partiet tycks ha varit att kvinnans plats inte enbart var i hemmet, men hemmets uppgifter var kvinnans. Partiet företrädde ingen konsekvent likhetsideologi och ifrågasatte därför inte flickskolan som en speciell skolform för flickor. Dess existens motiverades implicit utifrån en särartsideologi.

Högermotionen menade att propositionen inte tagit tillräckligt stor hänsyn till den kvinnliga ungdomens egenart.⁵⁴ Likställigheten mellan pojkar och flickor i utbildningsavseende skulle inte nås. I stället för flickläroverk önskade man se utbildningen organiserad som flickskola med gymnasium. Vidare var man motståndare till den enkla anknnytningen mellan folkskola-flickskola och till den ansträngande studiegången i flickläroverket.

Högern krävde också utredning om utbildningsvägar med praktisk inriktning som kunde avleda den alltför stora tillströmningen till de teoretiska banorna.⁵⁵ Anledningen var överproduktionen av studenter, vilken i sin tur berodde på lågkonjunkturen. Anordningar borde prövas som kunde underlätta övergång från realskolans lägre klasser till kurser med praktisk inriktning. De skolformer som hade till syfte att ge en för hemmet och närstående verksamhetsområden särskilt avpassad utbildning fick inte åsidosättas. I flickundervisningen skulle det praktiska livets krav tillgodoses. Flickskolan motiverades från högerhåll utifrån uppfattningar om flickornas natur och flickundervisningen föreslogs få utökade praktiska inslag för att avleda flickorna från gymnasiestudier vid läroverken. Flickskolans funktion för de reproduktiva uppgifterna betonades.

Bondeförbundets motion talade om "största varsamhet" inför den föreslagna utvidgningen av den högre flickundervisningen.⁵⁶ Jämställdheten med männen innebar inte att den högre utbildningen skulle göras tillgänglig för kvinnor. Kvinnan skulle "ägna sig åt det livskall, som all historia och all erfarenhet utstakat åt henne såsom det för samhället mest bärande och naturligaste." Bondeförbundet krävde därför största varsamhet med utvidgning av den högre flickundervisningen och att inga nya flickläroverk borde tillkomma.

Bondeförbundets inställning till all högre utbildning av flickor var synnerligen restriktiv. Detta gällde främst flickornas gymnasiestudier. Mot riksdagsbeslutet 1927 reserverade sig bondeförbundare som menade att kvinnans naturliga plats var i hemmet. Dock hoppades de att inrättandet av kommunala flickskolor skulle minska behovet av flickläroverk. Bondeförbundet framhävde kvinnans reproduktiva roll i familj och samhälle. För denna behövdes ingen högre utbildning. Uppfattningen grundades i en särartsideologi. Flickskolan accepterades som den enda skolformen för högre flickutbildning.

Något ifrågasättande av flickskolan förekom inte i något parti, utan denna motiverades utifrån kvinnornas egenart. Beslutsfattarna företrädde en olikhetsideologi. Trots den dominerande synen på kvinnor som annorlunda, utifrån vilken en fortsatt särundervisning efter kön kunde motiveras, fanns särskiljande åsikter om kvinnans uppgifter i samhället. Dessa påverkade inställningen till flickors utbildning i allmänhet och till flickskolans inriktning och utformning. Att flickskolans mål skulle vara dubbla rådde stor enighet kring, men de reproduktiva syftena respektive utbildningen för arbetslivet betonades olika starkt. Utbildningens reproduktiva funktion framhölls kraftigare av de borgerliga partierna, medan den produktiva funktionen starkare betonades av socialdemokraterna.

Kvinnoorganisationerna och flickskolan

De politiska beslutsfattarna men även utredarna var i huvudsak män. Vilken inställning till flickskolan och flickornas utbildning förekom bland kvinnor? Tre kvinnoorganisationers tidskrifter har undersökts under perioden 1918 till

1928. Organisationerna är Socialdemokratiska kvinnoförbundet, Fredrika Bremer-Förbundet och Frisinnade Kvinnors Riksförbund, vilka representerar olika politiska läger.

Skol- och utbildningsfrågorna intog under större delen av 1920-talet en undanskymd plats i Morgonbris, *den socialdemokratiska kvinnorörelsens* tidskrift. Förbundet visade inget större intresse för den teoretiska utbildningen. Däremot var man tidigt mycket engagerad i utformandet av den praktiska utbildningen, där man såg "oanade möjligheter"⁵⁷ och i folkskolans utveckling. Det husliga arbetet och utbildning för detta var en kvinnofråga som hörde ihop med kvinnors rätt till utbildning och arbete.

Inriktningen på folkskolan och på genomförandet av bottenskoleidén var de socialdemokratiska kvinnornas primära intresse i skolfrågor. Den sociala dimensionen i dessa frågor var av stor betydelse, vilket kom till uttryck i den vikt man lade vid anknytningarna mellan folkskolan och de övriga skolformerna. Flickornas utbildning i flickskolan och på gymnasiet framstår som ett sekundärt intresse. Den socialdemokratiska kvinnorörelsen ställde sig bakom parollen om allas lika möjligheter till utbildning oberoende av ekonomisk och social bakgrund, men könsaspekten framhävdes inte. Den sociala dimensionens betydelse framkom även i inställningen till flickskolan, där anknytningsfrågan bedömdes som viktigast. Tidningen ställde sig bakom skolkommissionens förslag med flickskolan som en överbyggnad på folkskolan. Denna utformning av flickskolan skulle ha infriat förbundets förväntningar och hade kunnat tillvarata de kvinnliga begåvningarna. Flickskolans utformning i enlighet med propositionen skulle medföra att skolformen även i fortsättningen förblev en skola för överklassens barn.

Kvinnoförbundet intog i sak ingen annorlunda ståndpunkt eller självständig hållning i utbildningsfrågor i förhållande till partiet. Inte heller den socialdemokratiska kvinnorörelsen ifrågasatte skolformer med särundervisning av flickor, utan önskadé både flickskolor och flickläroverk och såg positivt på att flickundervisningen föreslogs få husliga inslag. Förbundet ifrågasatte inte den traditionella könsuppdelningen av arbetsuppgifterna. Moders- och husmodersrollen var viktigare för kvinnan än förvärvsarbetet.⁵⁸ Den kvinnosyn förbundet representerade grundades i en särartsideologi. Könsaspekten underordnades klassperspektivet, även om enstaka undantag förekom.

Om den socialdemokratiska kvinnorörelsens intresseområden och uppfattningar speglas genom tidskriften Morgonbris, så är Hertha *Fredrika Bremer-förbundets*, dvs den borgerliga kvinnorörelsens tidskrift. Om artiklarna i skolfrågor i Morgonbris var relativt fåtaliga under 1920-talet och i huvudsak inriktade på folkskolan och bottenskoleidéns genomförande, medan intresset för vad som hände inom skolformer med teoretiska utbildningar var svalt, var situationen den omvända i Hertha. Skolfrågorna fick stort utrymme i tidningen. Bevakningen av riksdagsmotioner och utredningar var noggrann och startade ofta en debatt i tidningen, som resulterade i en skrivelse till berörd politisk instans.

Den måttstock med vilken Fredrika Bremer-förbundet under 1920-talet mätte och bedömde den svenska skolpolitiken kan hämtas från en av förbundets skrivelser till riksdagen i april 1927 i anledning av propositionen om skolväsendets omorganisation. Där hänvisade man till och ställde sig bakom de direktiv som utfärdats till skolkommissionen 1918, nämligen att "kravet om beredande av lika möjligheter för all ungdom, manlig såväl som kvinnlig, att av samhället tillförsäkras den utbildning, som den individuella utrustningen medgiver och som medborgarskapet förutsätter såsom nödvändig, innesluter en djup och ofrånkomlig rättvisa", vidare som en grundprincip, att "staten tar sig an flickornas utbildning i samma utsträckning som gossarnas".⁵⁹

De områden inom skolpolitiken som förbundet mest engagerat behandlade var flickskolorna, anknytningsfrågan och gymnasietts organisation. Flickskolornas utveckling och ställning i skolsystemet var förbundets skötebarn. Under 1920-talet upptogs debatten i Hertha av den förestående omorganisationen av skolväsendet. Förbundet ville för det första bevara den 8-klassiga flickskolan, vilken man menade bäst tillvaratog den kvinnliga ungdomens bildningsbehov. Men denna skolform borde få existera på samma ekonomiska villkor som poj-karnas utbildning i läroverken. Något förstatligande av flickskolorna var man inte intresserad av, utan ville att dessa skulle leva kvar som privatskolor. För det andra ansåg man att statsläroverk för flickor borde upprättas i tillräcklig omfattning och för det tredje borde de läroverk för pojkar som skulle ta emot flickor ombildas för att tillvarata flickornas intressen i samma utsträckning som poj-karnas.⁶⁰ De i propositionen framlagda förslagen uppfyllde i mycket liten utsträckning den uttalade principen om samma utbildning under lika ekonomiska villkor för pojkar och flickor, menade Hertha. Ekonomiska hänsyn och statsfinansiella skäl hade medfört besparingar, vilka enbart drabbat flick-korna och den ideologiska målsättningen hade inte uppfyllts enligt förbundet.

Förslaget till kommunal flickskola mottogs positivt i Hertha. I en artikel om flickskolan menade författaren att hänsyn hade tagits till den kvinnliga ungdomens speciella egenart, dvs den långsammare studietakten inom flickskolan hade bibehållits. Den gamla flickskolans "bildningsmätt" och examensfriheten skulle även få leva kvar. Likaså hälsades förslaget till införande av teoretisk och praktisk linjedelning i sista årskursen med tillfredsställelse.⁶¹ Däremot ville man att flickskolan skulle anknyta till folkskolans fjärde klass på grund av flickornas receptivitet i 10-årsåldern.⁶² Andra argument som framfördes i olika artiklar var att den gamla flickskolans fostrande moment och anda bäst kom till sin rätt i en 7-årig flickskola, som byggde på klass 4 i folkskolan eller att flickskolesakkunnigas förslag var för långtgående i utvecklingen av praktiska inslag i kursplanen. Det fanns risk för att flickskolan skulle bli en yrkes-skola.⁶³ När beslutet om flickskolornas framtid kom och anmälades i Hertha i juni 1928, förklarade sig förbundet nöjt. Beslutet innebar både en fortsättning och förnyelse av den 8-åriga flickskolan.⁶⁴

Förbundets djupa engagemang i flickskolefrågan bottnade antagligen i flera orsaker. En var den för flickskolorna och Herthas läsekrets gemensamma kul-

turella och sociala bakgrunden, vilken ledde till värnandet om skolformen. En annan var synen på flickundervisning. Man strävade efter jämlikhet i utbildningsmöjligheter mellan pojkar och flickor. Det betydde att samma formella möjligheter och rättigheter och samma ekonomiska villkor skulle gälla för de båda könen, dvs utbildningskostnaderna skulle vara lika. Men pojkar och flickor hade olika behov, som behövde tillgodoses i undervisningen. Till flickornas speciella biologiska och psykologiska utveckling under puberteten behövde undervisningen anpassas.

Fredrika Bremer-förbundet önskade ett bevarande av flickskolan, eftersom den kunde anpassas efter den kvinnliga naturen, dvs flickornas biologiska och psykologiska utveckling. Förbundet företrädde således en särartsideologi. Man menade att de båda könen borde ha samma formella rättigheter i utbildningen, men hänsyn skulle tas till könets olikhet. Flickskolan var också anpassad till flickors speciella bildningsbehov. Bildningsmålet betonades mer än utbildningsmålet.

Även för Tidevarvet hörde skolfrågorna till de mest väsentliga. Tidningen var språkrör för *Frisinnade Kvinnors Riksförbund* och första numret utkom 1923.⁶⁵ De yttre skolformerna var för tidningen inte så betydelsefulla. Skolans inre arbete och pedagogiken var det väsentligaste. Idealet var en "människoskola", en skola som "ger liv".⁶⁶ Man var emot "lärdomssmittan", en för hög arbetsbelastning och examensväsendet. Med anledning av riksdagsbeslutet 1927 skrev tidningen under rubriken "Vi tvingas att önska avslag",⁶⁷ att flickorna som vanligt hade blivit sämre ställda. Utskottsförslaget om 13 flickläroverk, utredning om kommunala flickskolor samt öppnandet av pojkläroverken på både real-skole- och gymnasienivå var steg i rätt riktning, men likhetskravet på lika ankningsmöjligheter för pojkar och flickor och flickläroverkens uppläggning skulle bli ansträngande. Kunde flickskolans normalskolekompetens upprätthållas i en 5-årig skola? En förkortad flickskoletyp riskerade att utesluta flickor från en hel del av de yrken, som fordrade normalskolekompetens. Flickorna skulle då tvingas att gå realskolevägen även om de helst skulle valt flickskolan. Eftersom en del kommuner inte ville ha extra utgifter för flickorna, föreslog förbundet att den kommunala flickskolan borde ingå i ett program för varje ort, "så kanske man även kunde hoppas att kravet på att en även för pojkarna examensfri skolform med normalskolekompetens skulle kunna vinna beaktande." Därför önskade tidningen avslag på förslaget. Flickskolan stod enligt tidningen för frihet i motsats till "formalistisk likformighet" och när förslaget till kommunal flickskola presenterades ansåg förbundet att riktlinjerna för det inre arbetet verkade inspirerande och att många av förslagen var värdefulla.⁶⁸ I ett flertal artiklar framfördes önskemålet att även pojkar skulle bli delaktiga av de positiva värden som flickskolan stod för.

I en ledare apropå skolreformen framhölls att flickundervisningen brukade motiveras utifrån det kvinnliga könets egenart, men utan att detta närmare hade definierats.⁶⁹ Man menade att det inte fanns någon åtskillnad mellan könen utan att de *individuella* (tidningens kurs.) olikheterna var större. Även om

det fanns biologiska skillnader mellan könen, medförde detta inte att det fanns olikheter i alla andra anlag. I samma ledare ställde Tidevarvet frågan om inte examensfrihet och praktiska inslag i utbildningen var bra för båda könen och inte ett specifikt kvinnligt behov? Hemitutbildning för ungdomar kom i fel ålder, hänsynen till flickornas pubertetsperiod genom mer praktiskt arbete låg också fel i åldern. Förslaget tillgodosåg inte den unga flickans fysiologiska egenart. Tidningen ville att reformkraven även skulle komma att gälla pojkarna. Gjorde man skillnaden i kompetens mellan pojkar och flickor för stor, skulle även flickor komma att välja examensvägen. Den praktiska utbildningen fick inte bara vara liktydig med hemskötsel, slöjd och barnavård utan ”studierna för den allmänt medborgerliga bildningen bör ordnas så *praktiskt*, att flickors och gossars *intressen, individuella egenart* och *aktivitet* verkligen tillvaratas på mest effektiva sätt.”

Förbundets inställning till flickskolan var positiv, men den grundades inte i någon särartsideologi. Förbundet företrädde en likhetsideologi, vilken ledde till krav på samma utbildning för de båda könen på alla plan. Flickskolans pedagogik innehöll vissa positiva värden som förbundet slog vakt om för båda könen. Man ifrågasatte inte eller krävde ett avskaffande av flickskolan, eftersom de yttre skolformerna inte var så betydelsefulla. Skolformens kompetens för arbetslivet, dvs dess produktiva funktion, var den betydelsefulla.

Den konsensus kring den grundläggande kvinnoideologin som i hög grad kunde spåras bland beslutsfattarna och utredarna förekom inte bland kvinnoorganisationerna. Medan såväl den socialdemokratiska kvinnorörelsen som Fredrika Bremerförbundet företrädde en särartsideologi, representerade Frisinnade Kvinnors Riksförbund en likhetsideologi. Trots de värderingsmässigt olika utgångspunkterna ville kvinnoförbunden att flickskolan skulle bevaras. Argumenten för detta varierade dock. Fredrika Bremerförbundet hänvisade till flickornas biologiska och psykologiska utveckling och speciella bildningsbehov medan Frisinnade Kvinnors Riksförbund såg till de pedagogiska företräden som skolformen representerade. Den socialdemokratiska kvinnorörelsens inställning till flickskolan var oklar. Detta berodde antagligen på det svala intresset för högre utbildning och avsaknad av könsperspektiv i utbildningsfrågor. Att utbildning av kvinnor i flickskolan skulle förbereda för arbetsmarknaden underströks kraftigast av de frisinnade kvinnorna.

Sammanfattning

Genom 1927 års skolreform fick flickskolan leva kvar som en särskoleform för flickor. Något ifrågasättande av flickskolan som skolform förekom varken i utredningarna, av beslutsfattarna eller av kvinnoorganisationerna. Traditionen var ett motiv för bevarande av flickskolan. Denna hade dittills visat sig väl kunna fullgöra sina uppgifter. Kvinnosynen var ett annat. Flickskolan motiverades utifrån uppfattningar om den kvinnliga naturen och kvinnans framtida uppgifter. Särartsideologin dominerade. Frisinnade Kvinnors Riksförbund var

de enda företrädarna för en konsekvent likhetsideologi, men denna kvinnoorganisation varken ifrågasatte flickskolan eller hade politiskt genomslag. Flickutbildningens reproduktiva funktion betonades starkare av de borgerliga partierna, medan den produktiva funktionen framhölls av socialdemokraterna och Frisinnade Kvinnors Riksförbund.

Varför förstärktes den husliga och praktiska inriktningen i flickskolan?

Besluten om flickskolans framtid fattades inte 1927, utan uppsköts till nästkommande års riksdag. De då fattade besluten innebar både ett bibehållande men även ett förstärkande av flickundervisningen. För det första blev inriktningen på hemmet förstärkt i den kommunala flickskolans kursplaner.⁷⁰ Ämnet hushållsgöromål blev obligatoriskt. Herrström undersökte fyrtio, dvs hälften, av kursplanerna i de privata äldre flickskolorna och fann att ämnet saknades helt i ett par av dessa eller att flertalet hade lägre timantal jämfört med den nya kursplanen. Varken psykologi eller ekonomilära förekom i den äldre flickskolan. För det andra infördes linjedelning i de sista årskurserna. Eleverna kunde välja teoretisk eller praktisk variant. Detta var ett led i strävandena att göra den kommunala flickskolan mer praktisk. För det tredje förstärktes flickskolan som särskola genom att anknytningen till gymnasiet inte formaliserades utan gjordes till en individuell angelägenhet. 12 av de 80 privata flickskolorna hade tidigare haft undervisning på gymnasienivå, men i och med kommunaliseringen bortföll dessa och de kommunala flickskolorna bildades utan gymnasier.

Någon forskning om orsakerna till denna förändrade inriktning har inte bedrivits. En forskjutning åt höger i den förda politiken mellan 1927 och 1928 har av Herrström framhållits som en orsak till "flickskolefrågans" lösning.⁷¹ Skolpolitiken var en del av den ekmanska vågmästarpolitiken. Han menar vidare att beslutet var paradoxalt i en tid av ökad jämlikhet mellan könen och ett ökat kvinnligt förvärvsarbete. Den förstärkta flickundervisningen kan ha varit en del av jämställdhetskraven — varje kön skulle ha utbildning efter sin egen art.⁷² Marie Nordström har istället föreslagit att den förändrade inriktningen kan ha varit en reaktion på emancipationen under 1920-talet.⁷³ I det följande skall några orsaker lyftas fram som hänför sig till de ekonomiska konjunkturen och konkurrensen på arbetsmarknaden.

Ett skäl till den förstärkta flickutbildningen i mer praktisk och "flickig" riktning, var att avlänka eller sortera bort flickor från teoretiska studier. Skapandet av praktiska utbildningslinjer låg i tiden. 1918 hade ett reformarbete inom detta område inletts. I en högermotion till 1927 års riksdag upprepades kravet på utbildningsvägar med praktisk inriktning med motiveringen att detta kunde förväntas "avleda den alltför stora tillströmningen till de teoretiska banorna".⁷⁴ Dessa hade blivit "överbefolkade" under lågkonjunkturen. I flickundervisningen borde det praktiska livets krav tillgodoses och de skolformer som hade till syfte att ge en för hemmet avpassad utbildning fick inte åsidosättas. I propo-

sitionen till 1928 års riksdag angående de kommunala flickskolorna hänvisades till den tidigare riksdagsdebatten, vilken föranlett en utredning om utformandet av praktiska utbildningslinjer i flickskolan.⁷⁵ Propositionen föreslog en differentiering i teoretisk och praktisk linje. Någon total politisk uppslutning kring förslaget rädde inte. Socialdemokraterna ställde sig tveksamma med motiveringen att beslut om praktiska inslag borde uppskjutas och bedömas i ett större sammanhang.⁷⁶ Kompetensen var inte utredd och man föreslog att undervisningen borde anordnas som tidigare, dock med ett stärkande av ämnena kvinnlig slöjd och hushållsgöromål, vilka eventuellt kunde göras frivilliga. Flickskolans förändrade inriktning sattes explicit av högern i samband med konjunkturen.

En andra och med konjunkturen sammanhängande orsak var arbetsmarknadsläget. Arbetslösheten var hög. Konkurrenten om arbetena ökade, vilket i hög grad drabbade de gifta kvinnorna. Under slutet av 1920-talet förekom diskussioner inom näringslivet om införande av lagstiftning angående anställdas avsked i anledning av giftermål. En bakgrund var den hårda konkurrensen på arbetsmarknaden. Dylika bestämmelser hade också utfärdats av banker och andra företag och påtryckningar hade gjorts om införande av likartade bestämmelser inom statliga yrken.⁷⁷ Den familjeideologi som förespråkade en manlig familjeförsörjare och en hemmavarande hustru förstärktes. Den förstärkta utbildningen för hemmets uppgifter i flickskolan infördes för att betona kvinnans roll som maka och mor under kristid. Genom den nya kursupplägningen kunde undervisningen anpassas efter politikernas uppfattning av flickors behov och framtida uppgifter i samhället och de sänkta kostnaderna kunde göra flickundervisningen i flickskolan attraktiv. Syftet med en förstärkt flickundervisning var inte bara att avlänka flickor från utbildning i realskolan, dvs från utbildning på samma hierarkiska nivå, utan också att sortera flickor till en utbildning på lägre nivå inom skolorganisationen.

En tredje orsak var därför avregleringen av gymnasienivån i de statliga läroverken. Vid en könsmissig avreglering av tillträdet skulle konkurrensen om utbildningsplatserna öka mellan könen, en utveckling som skulle missgynna pojkar, som dittills haft monopol på den statliga gymnasieundervisningen. En avreglering skulle med all sannolikhet medföra en stark tillströmning av kvinnor till läroverken, bl a eftersom den tidigare gymnasieundervisningen för kvinnor förekommit inom de privata flickskolorna, vilka skulle ombildas och gymnasierna försvinna. Skolkommissionen beräknade det framtida elevantalet på realskole- och gymnasiestadier. För gymnasiet del var skattningarna svåra, eftersom flickor endast fanns vid ett fåtal privata gymnasier med höga terminsavgifter och därför inte avspeglade någon "normal efterfrågan". Kommissionen antog att 30-34% av gymnasieplatserna skulle komma att besättas av kvinnor.⁷⁸

Att det förekom ett samband mellan gymnasieorganisationen och flickskolan framkom vid ett flertal tillfällen i skolutredningarna.⁷⁹ De sakkunniga framhöll vid redogörelse av normalskolekompetensens behörighet vikten av att påeng-

tera och framhålla värdet av denna kompetens och den högre flickskolans särskilda bildningsmål, eftersom detta kunde "motverka en alltför stark rusning till studentexamen".⁸⁰ Även i argumenteringen mot en avkortning av flickskolans längd framhöll de sakkunniga att en förkortning av denna skolform skulle innebära risk för att tillströmningen till gymnasiet ökade, dels på grund av den minskade allmänbildning en förkortad utbildning skulle ge, dels därför att många av de utbildningsanstalter som godtog avgångsbetyg från flickskolan skulle komma att fordra studentexamen eller någon form av gymnasiestudier.⁸¹ 1918 års skolkommission uttryckte en liknande tanke: "Genom en sådan skolform (flickskolan, min anm.) vinnes även den fördelen, att man från tävlan om platser å gymnasiet avlägsnar den del av den kvinnliga ungdomen.../.../".⁸²

Även bland de politiska företrädarna förekom detta samband. Att en avreglering av tillträdesbestämmelserna skulle leda till ökad konkurrens mellan könen inom skolorganisationen men också på den framtida arbetsmarknaden uttrycktes tydligast i bondeförbundets motion till 1927 års riksdag: "Beträffande den i propositionen föreslagna utvidgningen av den högre flickundervisningen hålla vi före, att största varsamhet här är av nöden. Den jämställdhet med mannen i samhälleligt avseende, som kvinnan i senare år ernått, innebär icke att det i samma mån föreligger ett samhälleligt behov av vidgad högre utbildning för kvinnor å livsområden, där redan männen inbördes stå i hård konkurrens om platserna." Högerns valprogram 1924 hade talat om statens plikt att tillhandahålla samma utbildning för båda könen, men i praktiken var partiet ovilligt att vidga tillträdet till den högre utbildningen.⁸³ Partiet var motståndare till att låta flickorna på lika villkor som pojkarna konkurrera om platserna i läroverken. På realskolenivå skulle flickor endast i mån av plats ha tillträde och på gymnasienivå skulle kommunerna vara tvungna att hos Kungl. Maj:t begära tillstånd att ta in flickor.⁸⁴ Högern och bondeförbundet var de partier som främst tog avstånd från en könsmässig avreglering av tillträdet till läroverken.⁸⁵

Könskonflikt på lärararbetsmarknaden

Staten var den främste arbetsgivaren för personer utbildade på gymnasie- och högskolenivå. Avregleringarna 1918 och 1923 hade ökat konkurrensen från kvinnorna inom den offentliga tjänstemannasektorn.⁸⁶ Lärararbetsmarknaden var en av de största delarbetsmarknaderna inom offentlig sektor under 1920-talet och kan illustrera förhållandena.

Arbetsmarknaden för lärare på realskolestadiet var kring sekelskiftet i det närmaste totalt könssegregerad. Kvinnliga lärare arbetade inom de privata skolformerna, framför allt inom de privata högre flickskolorna. Allt fler kvinnor kom med tiden att avlägga akademisk examen. Ett fåtal fick dispens för undervisning i de statliga läroverken, vilkas arbetsmarknad utgjorde ett manligt monopol. Lärartjänsterna i läroverken utgjordes av adjunkturen på realskolestadiet och lektorat på gymnasiestadiet. Före läroverksreformen 1905 rädde "fri

konkurrens” på respektive arbetsmarknad. Kompetensen var avgörande, dvs akademisk grad och utbildning. Genom läroverksreformen 1905, som bl a innebar att flickor fick tillträde till läroverkens realskolenivå, ombildades 19 pojkläroverk till samskolor och kvinnliga lärartjänster inrättades, vilka även kunde innehas av kvinnor utbildade vid Högre lärarinneseminariet. Man ansåg att flickor borde undervisas av kvinnliga lärare och samskolorna fick härigenom en könsblandad lärarkår, liksom senare de kommunala mellanskolorna. Vid läroverken fanns 1915 400 kvinnliga lärare av 2600, dvs ca 16%.⁸⁷ Knappt 60% av dessa hade någon form av seminarietutbildning och 18% hade akademisk examen. Kvinnliga lärare hade alltså under de första decennierna av 1900-talet gjort inbrytning på läroverkslärarnas manligt dominerade arbetsmarknad.

De akademiskt utbildade kvinnorna hade 1904 grundat ABKF, Akademiskt bildade kvinnors förening. Efter 1910 förde ABKF en kamp om lärartjänsterna.⁸⁸ Förbundet begärde att läroverken skulle öppnas för kvinnliga lärare. 1917 tillstyrkte Läroverksöverstyrelsen att en ogift svensk kvinna skulle kunna erhålla adjunktstjänst vid realskola och högre allmänt läroverk för pojkar, att 2/3 av adjunktstjänsterna vid dessa skolformer skulle besättas med manliga lärare, att ogift kvinna skulle kunna befordras till lektor vid högre lärarinneseminariet och att kvinna skulle vara skyldig att avgå vid giftermål. I läroverkslärarnas facktidskrift *Tidning för Sveriges Läroverk* beklagades överstyrelsens beslut och förbundet hoppades att Kungl. Maj:t skulle avslå petitionen.⁸⁹ 1918 fattade dock riksdagen beslut om att utvidga kvinnors rätt till lärartjänster. Kvinnor fick rätt till rektorat, lektorat och adjunktstjänster. De vid samskolorna inrättade kvinnliga lärartjänsterna undantogs från denna s k likställighetslag. En reglering till kvinnornas förmån hade införts, vilket möttes med beklaganden från Läroverkslärarnas Riksförbund, eftersom den fria konkurrensen var satt ur spel. Krav förekom både från SÖ och statliga utredningar på ombildning av dessa ämneslärarinnetjänster till adjunktstjänster. Syftet var att även män skulle kunna komma ifråga och konkurrensen eller jämvikten mellan manliga och kvinnliga lärare återställas.⁹⁰ Proportionen mellan kvinnliga och manliga lärare hade fastställts till 2 av 6 för samskolorna vid 1921 års riksdag.

Både könskvoteringen vid samskolorna och de kvinnliga lärarnas lägre lön utgjorde ett hot mot den manliga lärarkåren vid läroverken. Vid en ökad tillströmning av flickor till läroverkets realskolestadium skulle samundervisning och ombildning av pojkläroverk till samskolor bli följd, vilket skulle medföra ett ökat behov av kvinnliga lärare på de manligas bekostnad. Detta gällde i än högre grad om de statliga gymnasierna öppnades för flickor. För de manliga lektorerna på gymnasienivån innebar behörighetslagens antagande 1925 att det kvinnliga inslaget i lärarkåren på sikt skulle öka.

Könet och lönen var de kvinnliga lärarnas konkurrensmedel. Likställighet med männen hade kvinnorna uppnått genom behörighetslagen 1923, men löne- och pensionsfrågorna var med detta inte färdigbehandlade. 1925 föreslog finansministern att likalöneprincipen skulle gälla, men förslaget utlöste missnöje

från kvinnohåll, då den översta löneklassen i varje lönegrad för kvinnor var slopad. Motiveringen var att kvinnornas effektivitet i arbetet var lägre än männens. Lönefrågan löstes inte under 1920-talet. Ännu 1929 framförde ABKF krav på lika lön för samma befattning för män och kvinnor. Ur ekonomisk synvinkel var de kvinnliga lärarna, speciellt de seminarieutbildade, att föredra framför de manliga från statens sida.

Upplevdes konkurrenssituationen på lärararbetsmarknaden som ett hot av de manliga lärarna? Agerade man för att försvara sina positioner? Löne- och befodringsfrågorna fick stort utrymme i Läroverkslärarnas Riksförbunds tidskrift *Tidning för Sveriges Läroverk* mellan 1917 och 1929. Inför den stora skolreformen uppmanades lärarna av tidningen att engagera sig för att bevara "sin själ". Flickundervisningen och privatskolefrågan sågs av förbundet som ett sekundärt intresse för kåren. Desto ivrigare försvarades realskolan mot botten-skoleanhängarna. Utbildningspolitiskt var Riksförbundet mycket kritiskt inställt till flickor i de statliga läroverken. I en artikel 1918 framfördes åsikten att fritt tillträde för flickor till de allmänna läroverken inte var tillrådligt.⁹¹ Argumentet var att man inte skulle påtvinga de olika könen en grupps levnadsvillkor. Flickor skulle uppfostras efter sin psykiska och fysiska utveckling och för sina särskilda livsuppgifter. Den skolform som bäst tillgodosåg flickornas behov var de högre flickskolorna, vilka borde stödjas ekonomiskt. Samma tankar återkom i Riksförbundets yttrande över skolkommissionens betänkande.⁹² Här framfördes också förbundets negativa inställning till samundervisning och samskolor, vilka man menade endast borde inrättas av ekonomisk hänsyn. I samskolor ökade kravet på lärarpersonalens kvalifikationer. Förbundet koplade alltså undervisningsfrågan till tjänstefrågan.

Samundervisningen förbands med lärartillsättningen även i SÖ:s remissvar till skolkommissionen. I det s k "minoritetsutlåtandet" av SÖ:s läroverksavdelning framfördes synpunkten att lärartillsättningen i samskolorna var problematisk. "Lämplighet" skulle bli avgörande. Innebörden av detta var att könet i stället för kvalifikationen skulle bli det bestämmande. Ökad samundervisning skulle även leda till att flickorna drogs in på gymnasielinjen eller lycéet. Flickor borde beredas tillfälle till gymnasiestudier, men dessa skulle inte utformas så att flickorna "lockas" in på denna studiebana. För pojkarna borde en stark dragningskraft till gymnasiet motverkas. Detta gällde i än högre grad flickorna.⁹³ Först föreslogs flickorna att välja flickskolevägen, därefter studier till studentexamen. Detta för att flickor skulle kunna få hemundervisning. Mödrarna skulle inte dras från hemmet. Alla för kvinnor lämpliga banor hade sammanhang med husligt arbete. Att leda kvinnor in på dessa var en huvuduppgift. Hemintresset skulle tillgodoses på alla linjer. Detta var ogörligt om man presade in flickor på linjer gjorda för pojkarna, enligt minoritetsutlåtandet. En negativ inställning till ökad samundervisning i läroverken och en positiv inställning till flickskolorna var en logisk följd både av den manligt dominerade läroverkslärarkårens arbetsmarknadssituation och kvinnoönsyn.

Att skolreformen skulle påverka könsfördelningen på lärararbetsmarknaden

uppmärksammades således från både fackligt håll och från den högsta skolmyndighetens sida, SÖ, där läroverksavdelningen skiljde ut sig genom ett särskilt remissvar till skolkommissionen. Men man kan inte påstå att läroverkslärarna *inför* skolreformen agerade på ett sätt som kan tolkas som om situationen för de manliga lärarna upplevdes som mycket hotfull.

Efter beslutet om skolreformen fick förbundet anledning att reagera och de värderingar som fanns under ytan blev uppenbara. Proportionen kvinnliga respektive manliga lärare hade alltså fastställts för samskolan till 2 av 6, förutom rektor. Vid riksdagsbeslutet 1927 angavs proportionerna felaktigt till 2 av 5, vilket omräknat i tjänster betydde en ökning till 320 ämnesläraryrkesfunktioner, vilka endast kunde besättas med kvinnliga lärare. Med anledning av denna felbeskrivning hemställde SÖ om en justering av beslutet. Det totala antalet ämneslärarinor skulle istället uppgå till 236, en minskning gentemot felbeskrivningen med 84. Man föreslog att dessa tjänster skulle utgöra adjunktsbefattningar. Enligt SÖ skulle denna förändring bidra till att höja kompetensen i samskolorna samt förbättra situationen för de manliga extralärarna och de manliga blivande lärarna. Ett referat av SÖ:s skrivelse publicerades i Tidning för Sveriges Läroverk, nr 1, 1928 under rubriken "Den hotande invasionen av ämneslärarinor" tillsammans med utdrag ur en skrivelse från Läroverkslärarnas Riksförbund till Kungl. Maj:t. Förbundet anslöt sig till SÖ:s synpunkter men med några tillägg. För det första föreslog man ett avskaffande av ämneslärarinnetjänsterna och införandet av en garanterad minimigräns för manliga respektive kvinnliga lärare vid samskolorna. För det andra föreslog man en gräns på 2 kvinnliga lärare vid samskolor på orter med både samskola och flickskola. Motiveringen var att främst pojkar skulle gå i samskolorna medan flickorna förväntades välja flickskolan. Med 2 kvinnliga lärare ansåg man sig ha tagit tillräcklig hänsyn till de kvinnliga eleverna. För det tredje uttryckte man sin upprördhet över att manliga lärare skulle kunna tvångsförflyttas "för att bereda plats åt kvinnor" vid ombildandet av läroverk till samskolor och för det fjärde att staten varit alltför frikostig gentemot de tidigare vid flickskolorna anställda lärarna, vilket skulle gå ut över de manliga. Förbundet avslutade sin skrivelse med att "beklaga verkningarna för de nuv. statsläroverkens manliga ord. och extra ord. lärare" av riksdagsbeslutet. Läroverkslärarnas Riksförbund slog alltså vakt om de manliga lärarnas arbetssituation.

Det förelåg således en konkurrenssituation mellan manliga och kvinnliga lärare i läroverken under 1920-talet. De kvinnliga lärarna kunde konkurrera med sin lägre lön men även med sitt kön, eftersom, enligt tidens kvinnosyn, kvinnliga lärare ansågs bära undervisa flickor och manliga lärare pojkar. En ökad utbredning av samundervisning och utbildning av pojkläroverk till samskolor skulle medföra ett ökat behov av kvinnliga lärare. Genom Tidskrift för Sveriges Läroverk och som remissinstans propagerade läroverkslärarna mot samundervisning. De manliga läroverkslärarna upplevde att den fria konkurrensen på deras arbetsmarknad hade reglerats till kvinnliga lärares förmån. Att återställa den fria konkurrensen genom utbildning av ämneslärarinnetjänsterna till ad-

junktstjänster och att minimera antalet kvinnliga lärare i läroverken var läroverkslärarnas strategi gentemot de kvinnliga lärarna under 1920-talet.

De manliga läroverkslärarna var en grupp inom offentlig sektor som försökte påverka utvecklingen och förbättra sina positioner gentemot de kvinnliga lärarna. Det politiska genomslaget för denna sak är däremot svårt att bedöma. Högerpartiets medlemmar rekryterades i ökad utsträckning från statstjänstemännen.⁹⁴ Partiet intog en restriktiv hållning gentemot ett vidgat kvinnligt deltagande i den statliga gymnasieundervisningen och föreslog regleringar av tillträdesbestämmelserna. En uppfattning som framförts av Gösta Johansson är, att det borgerliga motståndet mot bättre utbildningsmöjligheter för flickor antagligen berodde på konjunkturerna och arbetsmarknadsförhållandena som en orsak, eftersom konkurrensen på arbetsmarknaden skulle skärpas.⁹⁵ Det parti som starkast drev kravet på jämlikhet i utbildningen mellan män och kvinnor, socialdemokraterna, hade heller inget att frukta vid ett vidgat tillträde för kvinnorna till den högre utbildningen.

Avslutning

Genom 1927 års skolreform byggdes folkskolan ut och nya grupper fick tillträde till den statliga utbildningsorganisationen på sekundärnivå. Men jämlikhetsmålet i utbildningsavseende mellan män och kvinnor förverkligades inte. Utbildning för kvinnor förblev sekundär i förhållande till männens. Det offentliga ansvar för kvinnors utbildning ökade dock genom avregleringen av de statliga läroverken, inrättandet av flickläroverk och kommunaliseringen av flickskolorna.

Flickskolan både bevarades och förnyades genom reformen. Även om skilda uppfattningarna om kvinnans uppgifter i samhället var företrädade och flickskolans mål därför var dubbla, fanns i grunden stor konsensus kring kvinnoideologin. Utifrån en olikhetsideologi kunde särskoleformen fortleva och förstärkas. Politisk oenighet rådde om delfrågor som anknytningen till folkskolan och finansieringsformer men även kring ett förändrat innehåll i mer praktisk och "kvinnlig" riktning. I en arbetsmarknadssituation präglad av hög arbetslöshet och nyligen genomförda avregleringar inom den offentliga sektorn och i en utbildningssituation karaktäriserad av en "överproduktion" av studenter och en avreglering av gymnasienivån ökade konkurrensen mellan män och kvinnor på arbetsmarknaden framför allt för de offentligt anställda. *Genom att förstärka en utbildningsväg som betonade utbildningens reproduktiva funktioner i flickskolan och för att avlänka den kvinnliga ungdomen till utbildning på lägre nivå samt anpassa flickor till deras framtida uppgifter i hemmet, försökte man minska konkurrensen.* Kvinnornas utträde på arbetsmarknaden problematiserade även mannens ekonomiska ställning som familjeförsörjare och överordnad inom familjen. Genom att förstärka en utbildning som formade kvinnor för deras reproduktiva funktioner ville man bevara det traditionella förhållandet mellan

könen. Staten förstärkte således genom 1927 års skolreformen en speciell utbildning för flickor, som dels syftade till en förbättrad utbildning för husmodersrollen och ett framtida familjeliv, dvs en utbildning för äktenskapsmarknaden, dels för en delarbetsmarknad, den lägre tjänstemannasektorn inom privat och offentlig tjänst, som under denna tid för kvinnors del i stor utsträckning kännetecknades av "dead-end-jobs".

Noter

1. För synpunkter och kommentarer till uppsatsens innehåll står jag i tacksamhetsskuld till deltagarna på mitt seminarium vid Ekonomisk-historiska institutionen och kvinnohistoriska seminariet vid Historiska institutionen, båda vid Lunds universitet. Speciellt tack riktas till Anne Jerneck, Christina Carlsson Wetterberg och Jonas Olofsson.
2. För den intresserade hänvisas till G. Herrström, *1927 års skolreform. En studie i svensk skolpolitik 1918–1927*, Göteborg, 1966 och G. Herrström, *Frågor rörande högre skolutbildning för flickor vid 1928 års riksdag* i G. Kyle/G. Herrström, *Två studier i den svenska flickskolans historia*, Årsböcker i svensk utbildningshistoria 128, Stockholm 1972. En kritisk granskning av Herrströms material och perspektiv av G. Johanson står att läsa i "1927 års skolstrid", *Scandia*, band 49, 1983, häfte 2. I *Pojkskola, flickskola, samskola*, Lund, 1987, redogör M. Nordström för argumenten kring samundervisning i allmänhet och i samband med flickskolan inför skolreformen.
3. U. Öhlund, "Utbildning, Stat och Kapital — en introduktion", i A. Mathisen, *Utbildning och produktion*, Stockholm, 1978.
4. G. Kyle, *Svensk flickskola under 1800-talet*, Göteborg, 1972.
5. Slutsatserna om flickskoleutbildningens funktion bygger på mina egna opublicerade bearbetningar av levnadsbaneundersökningar gjorda 1916–1948. Primärmaterial ur Skolöverstyrelsens arkiv, SÖSKA, band H VI har använts som källor.
6. K. Honeyman/J. Goodman, "Women's work, gender conflict, and labour markets in Europe, 1500–1900", *Economic History Review*, XLIV, 4, 1991.
7. J. Olofsson, "Ett institutionellt perspektiv på den svenska modellen. Några obeaktade aspekter", *Scandia*, band 58:2, 1992.
8. P. Silenstam, *Arbetskraftsutbudets utveckling i Sverige 1870–1965*, Uppsala, 1970, tab. A:19, s.108.
9. U. Wikander, "Periodiseringen av kapitalismen — med kvinnor", *Arbetarhistoria*, Meddelanden från Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek, nr 51, 3/1989. I denna artikel kritiserar Ulla Wikander Rolfstendahls periodindelning av kapitalismen och kompletterar denna med ett könsperspektiv.
10. U. Öhlund, a.a.
11. U. Wikander, a.a.
12. U. Wikander, och H. Hartmann, "Det olyckliga äktenskapet mellan marxism och feminism. För en mer utvecklingsbar förening", *Feminism och marxism. En förälskelse med förhinder*, Värnamo, 1986.
13. G. Kyle, *Svensk flickskola under 1800-talet*, Göteborg, 1972, s. 99.
14. U. Wikander, *Delat arbete, delad makt: Om kvinnors underordning i och genom arbetet. En historisk essä*. Uppsala Papers in Economic History, Research Report No 28, 1991, s. 23–24.
15. Ch. Florin, *Kampen om katedern. Feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860–1906*, Umeå, 1987.
16. U. Wikander, a.a. s. 24.
17. I. Tallberg Broman, *När arbetet var lönen*, Malmö, 1991.
18. L. Jörberg, *Kvinnan i det svenska industrisamhället*, Meddelanden från Ekonomisk-historiska institutionen, Lunds universitet, nr 28, 1983, tab.1, s. 5.
19. Uppgiften för 1880 är hämtad från A. Göransson, "Från hushåll och släkt till marknad och stat", *Äventyret Sverige*, 1993, s. 156 och uppgiften för 1930 är hämtad från L. Jörberg, a.a. tab.10.
20. U. Wikander, a.a. s. 28.
21. Ibid. s. 22 ff.
22. Ch. Florin, a.a.
23. Ch. Carlsson Wetterberg, "Nattarbetsförbud för kvinnor — skydd eller diskriminering?", *Arbetets historia* 6, Lund, 1993. Se även U. Wikander, *Delat arbete, delad makt*, s. 28.

24. U. Wikander, a.a. s. 35.
25. *Folkräkningarna 1920*, tab. 10 och 1930, tab. 8.
26. För en kort historisk översikt över den högre utbildningens organisation för kvinnor, se I. Schånberg, *Den kvinnliga utbildningsexpansionen 1916—1950. Realskolestadiet*, Lund Papers in Economic History, nr 27, 1993.
27. G. Kyle, *Svensk flickskola under 1800-talet*, s. 183.
28. *SOU* 1922:1, *Grunder för en ny läroverksorganisation*, s. 292 ff.
29. *Ibid.*
30. *SOS, Privatläroverken 1918—1919; SOS, Allmänna läroverk 1920—1921.*
31. G. Herrström, *1927 års skolreform. En studie i svensk skolpolitik 1918—1927*, s. 249 f.
32. Trots att begreppet särskola idag definieras som en skola för undervisning av psykiskt handikappade barn och ungdomar, har jag valt att använda det i denna uppsats. I debatten på 1920-talet var särskola ett etablerat begrepp för en skola, som i motsats till samskolan innebar en särundervisning av könen.
33. Se Herrströms arbeten samt i G. Kyle, (red.), *Handbok i svensk kvinnohistoria*, Carlssons, 1987, och *Svensk flickskola under 1800-talet*, Göteborg, 1972.
34. Y. Hirdman, "Genussystemet — teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning", *Maktutredningen, Rapport 23*, 1988 och M. Eduards, (red.), *Kön, makt, medborgarskap. Kvinnan i politiskt tänkande från Platon till Engels*, Kungälv, 1989.
35. G. Herrström, a.a. s. 42.
36. *SOU* 1922:1, s. X ff.
37. *Ibid.* s. 85 f.
38. *Ibid.* s. 343 ff.
39. *Ibid.* s. 346 ff.
40. *Ibid.* s. 348.
41. *Ibid.* s. 355.
42. För en utförligare redovisning av argumenten för och emot samundervisning, se M. Nordström, a.a. s. 90 ff.
43. *SOU* 1926:5, *Utredning angående det svenska skolväsendets organisation*, Stockholm, 1926, s. X.
44. *Ibid.* kap. XI, s. 279 ff.
45. *Ibid.* s. 180.
46. *Ibid.* s. 302.
47. *Ibid.* s. 288.
48. G. Herrström, a.a. s. 149.
49. Kungl. Maj:ts proposition nr 116, 1927.
50. Kungl. Maj:ts proposition nr 116, 1928.
51. Motion nr 254, FK, 1927.
52. Motion nr 288, FK, 1928.
53. Se C. Carlsson Wetterberg, *Kvinnosyn och kvinnopolitik. En studie av svensk socialdemokrati 1880—1910*, Lund, Arkiv, 1986, och Y. Hirdman, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier*, Carlssons, Stockholm, 1992.
54. Motion nr 399, AK, 1927.
55. Motion nr 406, AK, 1927.
56. Motion nr 260, FK, 1927.
57. *Morgonbris*, maj 1918, "Utveckling av vårt undervisningsväsende".
58. Y. Hirdman, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier*, s. 70 ff.
59. *Hertha*, april 1927, "F.-B.-F. angående skolfrågan".
60. *Hertha*, april 1927, "Skrivelse till riksdagens andra särskilda utskott".
61. *Hertha*, dec. 1927, "Kommunal flickskola" av Greta Stendahl.
62. *Hertha*, jan. 1928, "F.-B.-F. angående den föreslagna kommunala flickskolan". Skrivelse till Konungen.
63. *Hertha*, febr. 1928, "Nya flickskoletyper" av Thyra Kullgren.
64. *Hertha*, juni 1928, "Beslutet i flickskolefrågan".

65. Redaktör och utgivare var Ellen Hagen. I redaktionen ingick från början Elin Wägner och bland de fasta medarbetarna fanns Kerstin Hesselgren, Elisabeth Tamm, Ada Nilsson och senare även Honorine Hermelin, vilka utgjorde Fogelstadgruppen. Andra fasta medarbetare var Eva Andén, Emilia Fogelklou, Klara Johansson och Frida Sténhoff.
66. *Tidevarvet*, nr 35, 1924, "Fram mot människoskolan".
67. *Tidevarvet*, nr 21, 1927.
68. *Tidevarvet*, nr 45, 1927, "Förslag till plan för kommunala flickskolor".
69. *Tidevarvet*, nr 50, 1927, "Kvinnliga ungdomens egenart".
70. G. Herrström, *Frågor rörande högre utbildning för flickor vid 1928 års riksdag*, Årsböcker i svensk undervisningshistoria, vol. 128, 1972, s. 39–43 och M. Nordström, a.a. s. 137.
71. G. Herrström, a.a. s. 78–79.
72. *Ibid.* s. 83.
73. M. Nordström, a.a. s. 137.
74. Motion nr 406, AK, 1927.
75. Kungl. Maj:ts proposition nr 116, 1928, angående statsbidrag till kommunala flickskolor m m.
76. Motion nr 288, FK, 1928.
77. U. Wikander, *Delat arbete, delad makt*, s. 37 ff.
78. *SOU* 1923:5, *Skolkommissionens betänkande V. Organisatoriska och ekonomiska utredningar*, s. 13 ff.
79. Marie Nordström har pekat på ett samband mellan flickundervisningen och gymnasietillträdet för flickor. Utifrån rashygieniska utgångspunkter befarades att Sverige som nation skulle gå under och kvinnornas uppgifter som "sammällsmödrar" minska eller försvinna. M. Nordström, a.a. s. 137. Ingen av skolutredningarna framförde dylika argument. I *Tidning för Sveriges Läroverk* propagerades däremot för skriften "Samskolan och skolreformen" av prof. Hammer, där rashygieniska synpunkter på skolpolitiken framfördes. Se nr 14, 1923.
80. *SOU* 1926:5, s. 296.
81. *Ibid.* s. 305.
82. *SOU* 1922:1, s. 344.
83. L. Lundahl, *I moralens, produktionens och det sunda förnuftets namn. Det svenska högerpartiets skolpolitik 1904–1962*, Umeå, 1989, s. 89.
84. L. Lundahl, a.a. s. 90–91.
85. L. Lundahl, a.a. s. 95.
86. Marie Nordström har uppmärksammat könskonflikten på akademikerarbetsmarknaden som en möjlig orsak till den förstärkta flickutbildningen i flickskolan. M. Nordström, a.a. s. 137.
87. Ch. Florin./U. Johansson, *Där de härliga lagrama gro...*, Kristianstad, 1993, s. 199.
88. G. Wieselgren, *Den höga tröskeln. Kampen för kvinnas rätt till ämbete*, Lund, 1969, s. 84.
89. *Tidning för Sveriges Läroverk*, nr 13, 1917, "Kvinnorna och läroverken".
90. Se *Tidning för Sveriges Läroverk*, nr 18, 1920, "Skrivelse från SÖ till riksdagen".
91. *Tidning för Sveriges Läroverk*, nr 6, 1918, "Flickor i statsläroverken?"
92. *Tidning för Sveriges Läroverk*, nr 2, 1923, "Läroverkslärarnas Riksförbunds yttrande över Skolkommissionens betänkande".
93. *Tidning för Sveriges Läroverk*, nr 8, 1924, "Minoritetsutlåtandet".
94. L. Lundahl, a.a. s. 99.
95. G. Johansson, a.a. s. 267.